

<< Fatih Kanunnameleri >>

M.Tayyib Gökbilgin

İstanbul fethinin çok yaklaşan 500 üncü yıl dönümü Türk münevverlerini sadece İstanbul'un zaptı hadisesinde değil, fakat aynı zamanda, umumiyetle Fatih devri ve o devrin ilmi, hukuki ve edebi faaliyeti üzerinde durmaya, düşünmeğe ve fikir beyan etmeye sevketmektedir. Bunu tabii ve hatta sevindirici bir hadise olarak karşılamamak mümkün değildir. Gerçi, bu yolda fikirleri hazırlamak hususundaki gayret ve dikkatimiz çok eski bir maziye dayanmamaktadır. Filhakika, bu yıl dönümüne, hadisenin azamet ve ehemmiyeti ile mütenasip bir şekilde, maddi ve manevi hazırlıklar yapmak isteyişimiz, nihayet, 10 - 12 sene evvelinden başlar. Bu müddeti küçümsemek doğru olmamakla beraber, bizim gibi her sahada fikri ve ilmi hazırlığını layıkiyle ikmal ve itmam etmemiş bir cemiyet için, kafi saymamak ve en geniş manasile münevver efkari umumiyesini ilgilendirmek, ona teferruata kadar bilgi ve şuur vermek, yüksek bir heyecan aşılacak gibi meselelere çok zaman ayırmak ve bunu çok iyi kullanmak icap edeceği aşıkardır. Buna, tabiatile başka faktörler de ilave edilebilir: Harp seneleri içinde bunu planlaştırmaya fırsat bulunamaması, tatbik kabiliyeti olacak işlerin tesbit ve tayin edilmemesi ve nihayet, ruhi bir tereddüt geçirilmesi...

İşte 500 üncü yıl dönümü arifesinde buna ait hazırlıklarımızın, daha doğrusu, hazırlanamamaklığımızın hazin bilançosu budur. Buna rağmen, yukarıda söylediğim gibi, Fatih devri meseleleri üzerinde ilim ve fikir adamlarımızın düşünceleri ve mütalaa beyan etmeleri hatta tavsiyelerde bulunmaları memnunluk veren bir hadisedir. Bunun devamını temenni etmek, ele alınan mevzuların derinliğine - genişliğine incelenerek ve bu husustaki tetkikleri ve neticelerini umumi efkara tanıtılarak nisbeten geniş bir alakanın uyanmasına çalışmak elbette vazifelerimiz arasında olmak lazımdır. Bu itibarla, biz, bu yazımızda, şu sıralarda bir sabah gazetesi sütunlarında mevzuu bahsedilmiş olan <<Fatih Kanunnameleri>> konusuna kısaca temas etmek ve buna, bu derginin sütunlarının müsaadesi nisbetinde, bazı ilaveler yapmak istiyoruz.

Malümdür ki, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devri boyunca ve bu devir nihayet bulup da yeni fethedilen memleketlerde bir çok hususların bir nizam, kanun ve teşkilat altına alınması ve aynı zamanda coğrafi ve siyasi sebeplerin tesiri ile meydana gelen yeni vaziyetlerin icaplarına uymak zarureti hasıl olunca, bu Devletin idari, mali - iktisadi durumu, bir esasa bağlanmak ve kanunnameler (Kanunname-i Ali Osman) tedvin ve tanzim olunmak mecburiyeti duyulmuştur.

Evvela, bu kanunnamelerin hangi zamandan itibaren tedvin olunmaya başladığını düşünmek icabeder. Osmanlı Devletine, bugünkü manasile, sıkı ve tam bir merkezîyet sistemi cari olmadığı için tek ve umumi bir kanunnameden, yani, imparatorluğun her

tarafına şamil bir kanunlar mecmuasından bahsetmek mümkün değildir. O halde, bu Devletin kuruluş ve yükseliş devirleri boyunca her fethedilen memleketin idari ve mali teşkilatı, onların evvelki halleri nazarı itibare alınmak suretile, yapılmış ve birer kanuna raptedilmiş, böylece mesela, << Kanunu Eyaleti Rum >>, << Kanunu livai Malatya >>, << Kanunu livai Trabzon, ... Silistre >> veya << Kanunu Cezirei Midilli >> gibi ayrı hususiyetleri havi kanunnameler vücade gelmiştir. Keza, Alaeddüvlebeğ Kanunu >> (Zülkadir beyi, ölümü 1478) gibi kanunlarda, onların memleketleri anavatana ilhak edilince birer nevi << Kanunnamei Ali Osman >> yahut diğer bir tabirle, << Kanunnamei Sultan Mehmet >>, << Kanunnamei Sultan Selim >> hükmüne geçmiş ve öylece tatbik olunmuştur. Diğer taraftan, bu İmparatorlukta idari, askeri veya iktisadi mülahazalarla türlü teşkilat yapılıncı bunlar için de hususi kanunnameler tedvin olunmuş ve bu kanunun hükümlerine tabi olacakların hukuki durumları, en ince teferruatına kadar düşünülerek hazırlanan birer statüye bağlanmıştı: < Kanunu müselleman >>, << kanunu Canbazan >>, << Kanunu kıptiyan >>, << Kanunu Yağcıyan >>, << Kanunu Yürükaan >>, << Kanunu Tataran >>... ilh. gibi kanunnameler tanzim olunmuştur ki bunları Profesör Ömer Lütfi Barkan'ın 1943 de neşrettiği <<XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun ziraati ekonomik hukuki ve mali esasları >> eserinde bulmak mümkündür. Aynı suretle, bizim 1942 de hazırladığımız bir etüdde de (Edebiyat Fakültesi habilitation tezlerinden: Rumeli'de Yürük ve Tararlar) bu meselelere etraflıca temas edilmiştir.

Elimizde Fatih Kanunnamesi olarak neşredilmiş ilk metin vardır. Bunlardan biri Mehmet Arif Bey neşridir ve <<Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası >> ilavesidir (1330 == 1914), Diğeri de Viyanada bir mecmuada (MOG) Kralitz'in neşridir (1912) ki Profesör Barkan, bahsettiğimiz eserinde, bunu iktibas etmiştir (s. 387 - 395). Bunlar pratik maksatlarla, Divanı Hümayunda tevkii, Nişancı ve Reisülküttapların kolaylıkla istifadesini sağlamak ve haleflerine rehber olmak için bir araya getirilmiş mevzuat mecmualarıdır ki her hangi bir tevkii zamanında kanun haline gelmiş bir mevzu onun ismi ile ahlafe intikal etmekte ve çok defa << Mehmet Paşa (Karamani) kanunudur >> << Nacizade Cafer çelebi kanunudur >>, << Celalzade kanunudur >> diye zikrolunmaktadır (Bu yazma kanunnameler üzerinde bir tetkik ile onları nevi ve vasıflarına göre bir tasnife tabi tutan bir lisans tezi vardır. Edebiyat Fakültesinde).

<<Fatih Kanunnameleri >> diye adlandırılan kanunnameler içerisinde, demek oluyor ki, hem Divanı Hümayun ve merkez teşkilatı için amel edilmesi zaruri ve mecburi kanun ve hükümleri hem de il ve taşra idaresi için muteber olan ve her yere göre hususiyetleri ihtiva eden ayrı kanunnameleri tanımak lazımdır. Netekim bu cümleden olarak, Barkan'ın neşrettikleri arasındaki <<Hüdavendigâr livası kanunnamesi >> ni, bizim yeni neşrettiğimiz bir monoğrafideki (XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası, Edebiyat Fakültesi yayınları 1952) Rumeli ve Anadolu'ya ait bazı kanunları da - ki il tahrirleri esnasında tahrir defterlerinin başına veya münasip yerlerine yazılmaktadır. <<Fatih Kanunnameleri >> mefhumu içinde mütalaa etmek mümkündür. Bu kanunnameleri biraz daha yakından tanımayı ve bu suretle Fatih devri müesseseleri üzerinde düşünmeyi diğer bir yazımızda ele alacağız.

